

Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Ülke Geneline Yaşanan Sosyo- Ekonomik Sıkıntıların Maraş Bölgesi Üzerindeki Etkileri

The Effects of Country-wide Socio-economic Problems Experienced During the First World War on the region of Maraş

Nermin GÜMÜŞALAN*
Fatih Üniversitesi

Özet

Maraş, coğrafi olarak Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kesişiminde yer almaktadır. Bulunduğu konum itibarıyla Geç Hitit şehir devletlerinden Gurgum Krallığı'na başkentlik yapmış ve uzun yıllar bölgeden geçen ticaret yollarının kesiştiği önemli bir merkez olmuştur. Geçim kaynağını büyük ölçüde tarım ve hayvancılıktan sağlayan şehir Ceyhan Nehrinin suladığı bir ovada olmanın avantajını kullanmış ve yıllar içerisinde pek çok sebze ve meyvenin yetiştirildiği bir bölge olmuştur. Bu özelliğinin yanı sıra bölgede el sanatları ve zanaatın gelişmiş olması da şehre ayrı bir önem katmıştır. Önemli endüstri bitkilerinden pamuk ve pirincin de bu çevrede yetiştiriliyor olması yerli ve yabancıların daima ilgisini çekmiştir. Makalemize konu olan Maraş şehri bulunduğu konum ve yetiştirdiği ürünler sebebiyle I.Dünya Savaşı esnasında 2. Ordunun iase temin ettiği şehirler arasında yer almıştır. Özellikle orduya vermiş olduğu pirinç sebebiyle zaman zaman orduyla yerli ahali arasında anlaşmazlıkların olduğu görülmüştür. Yine yaşanan savaşların bir getirisi olarak ortaya çıkan salgın hastalıklardan meydana gelen nüfus kaybı ve yakın çevresinden yapılan sürgünler, şehrin sosyo-ekonomik anlamda çehresini değiştirmiştir. Savaş süresince yıpranan şehir, Milli Mücadele döneminde yaşadığı saldırılar neticesinde yakılmış ve yıkılmıştır. Şehrin yeniden yapılanması uzun bir süreci de beraberinde getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Salgın Hastalıklar, Sürgün, I.Dünya Savaşı

Abstract

The city of Maraş has been located geographically at the intersection of East Anatolia, Southeast Anatolia and Middle Anatolia regions. The city functioned as the capital city of Gurgum Kingdom which was one of Late Hitit cities due to its location and became an important center for long years at the intersection of trade ways passing through the region. Native people mostly dealt with agriculture and ranching to keep on living. The city has benefited from the advantages of being located on a plain next to Ceyhan River. Through the years, it became a region in which plenty kinds of fruits and vegetables were harvested. At the same time the city was an important region because

* Yrd. Doç. Dr., Fatih Üniversitesi, Tarih Bölümü, e-mail: ngumusalan@hotmail.com

of native people's arts and crafts. The city always attracted the attention of domestic as well as foreign people due to the growing rice and cotton which were really precious industrial plants. The city of Maraş which is the main topic of this article became a station of food supplies for the army during World War I because of all these features. Sometimes arguments had taken place between the native people and the army for rice and other kinds of supplies which the city had given to the army. The city's socio-economic visage was changed with loss of population due to epidemics of diseases as the consequence of wars and exiles from the neighboring regions during the wars. The war-torn city was destroyed and put into fire due to many attacks during the period of National Struggle. That's why the city needed a long time period to repair itself.

Key Words: Maraş, Epidemic diseases, Exile, World War I

Giriş

Maraş, Ahır Dağı eteklerine yaslanmış, verimli ve bereketli ovası ile tarih içerisinde dikkat çeken şehirler arasında yer almıştır. Şehrin belli bir zenginliğe ulaşmasında Mezopotamya ve Kuzey Suriye'ye giden kervan yollarının üzerinde olması ve Ceyhan Nehri'nin suladığı topraklarda bulunması önemli rol oynamıştır. Şehrin bu durumu ekonomik faaliyetleri yönlendiren faktörlerden sadece birisidir. Diğer faktörler içerisinde çok büyük bir ova üzerinde kurulmuş olması, geniş ormanları, su kaynaklarının bol oluşu, pek çok sebze ve meyvenin üretilebilmesi, büyük ve küçükbaş hayvanların yetiştirilmesi ile el sanatları ve zanaatın gelişmiş olması sayılabilir.(Günay,2010:163)

Bulunduğu yer itibariyle Maraş halkının büyük çoğunluğu ziraati kendisine meslek olarak seçmiştir. Şehirde buğday, arpa, pirinç, yulaf, çavdar gibi tahılların yanı sıra nohut ve mercimek gibi baklagiller de üretilmiştir. Ancak şehir için en önemli gelir kaynağını endüstriyel bitkilerden olan cehri¹ ve pamuk oluşturmuştur. Boyanın önemli hammaddelerinden birisi olan cehrinin Maraş'ta üretilmesi için 1884-1890 yılları arasında Maraş Mutasarrıflık görevini yürüten Yahya Dede Paşa'nın, halkı cehri üretimi konusunda teşvik ettiği anlaşılmaktadır. Kârlı bir yatırım olarak görülen cehrinin üretim değerinin Maraş'ta 300.000 liraya ulaştığı tespit edilmiştir.(Günay, 2010:164) Şehirde cehri ve pamuk üretimi konusunda daha eski yıllara gitmek mümkündür. XVI. yüzyılda Güneydoğu Anadolu'da ve Ceyhan Nehri üzerinde bir yerleşim yeri olan Furnus ve Maraş'ta yüksek kapasitede çalışan boyahanelerin varlığından bahsedilmektedir. Genellikle boyahanelerin kurulmuş olduğu yerler, tekstil sektörünün yoğun olarak bulunduğu yerler olduğu için bu yüzyılda bölgede ciddi bir tekstil üretiminden de bahsetmek mümkün olmuştur. (Şahin, 2011: 1058,1059)

Maraş şehrinin geçim kaynakları arasında hayvancılık da önemli bir yer tutmuştur. Bu durumun en önemli sebebi nüfusun yarıdan fazlasının konar-göçer aşiretlerden meydana gelmiş olmasıdır. Şehrin XVI. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile çok sayıda aşiret şehirde iskân edilmiştir. Bu aşiretlerin en önemli geçim kaynağı da hayvancılık olmuştur. İhtiyaçlarını çoğunlukla Maraş'tan karşılayan aşiretler kendi ürünleri olan yün yapağı, peynir ve yağ

¹ *Cehri*. Cehrigillerden, 3 m. kadar boylanabilen, yuvarlak meyvelerinden sarı iplik boyası yapılan dikenli bir çalı (Çağbayır, 2007, s. 769).

Maraş'taki Ermeni tüccarlara satmışlar, onlar da bu malları İstanbul ve İskenderun üzerinden Avrupa'ya göndererek büyük paralar kazanmışlardır. Böylece şehir bu yüzyıllarda ekonomik anlamda canlılık yaşamıştır. Ayrıca köylerde yaşayan ahalinin de hayvancılıkla ilgili vergi ödüyör olması büyük ve küçükbaş hayvancılığın yapıldığını göstermektedir. Konar ve göçerlerin iskânından sonra hayvancılıkta yıllar içerisinde ilerleme olduğu gözlenmiştir. (Günay,2010: 164,165)

Şehrin, XVII. yüzyıldaki sosyal ve ekonomik yapılanmasında 1045 dükkân, 2 bedesten, 6 han, 5 hamam ve imaretler bulunmaktadır. Bu yüzyılda şehrin, Osmanlı Devletinde para basılan büyük şehirlerden biri olması kuyumculukta gelmiş olduğu noktayı da göstermektedir. Şehir genel olarak geçimini tarımdan sağlamış, özellikle; bağcılık, bahçecilik ve pirinç ekimi ile uğraşmıştır.(Okumuş, 2009:26,33)

Adı geçen yüzyılda şehrin, sanayi alanında özellikle dokumacılık sektöründe Anadolu'nun önemli tekstil üretim merkezlerinden biri olarak kabul edildiği görülmektedir. Dokumacılık ile paralel olarak boyacılık sektörü de önemini korumuştur. Yine Maraş merkezde faal olarak yapılan bir diğer iş kolunun ise dericilik olduğu anlaşılmaktadır. Çok eski tarihlere dayandığı düşünülen bu meslekle ilgili olarak, 1563 yılı tahrir defterinde "debbağhane" ismi altında bir deri işleme merkezinden bahsedilmektedir. (Faroqhi, 2000:189; Şahin, 2011:1059)

Maraş'ta ileri sanat ve sınaî kolu olarak kabul edilen sektörler içerisinde mobilyacılık, marangozluk, kuyumculuk, bakırcılık, demircilik, tenekecilik, bıçakçılık, dökmeçilik, çömlekçilik ve tarakçılık yer almıştır. Özellikle XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde meşe ve ceviz ağacından Avrupa tarzında yapılan çeşitli sandalyeler, masa ve dolaplar aranan ürünler arasında yer almıştır. Demircilik ve bakırcılık sektöründe demir madeni Avrupa demirleri ucuzlayana kadar halkın gelir kapısını oluşturmuş, uzun yıllar etkinliğini sürdüren bakırcılık ise bedesteni hareketlendiren bir diğer geçerli iş kolu olmuştur. Nitekim bugün hâlâ sektörde üretimi devam eden bakırcılık, kendi adı ile anılan bir çarşıya sahiptir.(Doğan, 1999:304)

Şehrin XX. Yüzyılın başlarına kadar sosyo- ekonomik anlamda yaşamış olduğu bu hareketlilik Osmanlı Devletinin girmiş olduğu ve arka arkaya yenilgiyle sonuçlanan savaşlar neticesinde azalmaya başlamıştır. Özellikle tüm dünya ülkeleri için büyük bir yıkım olarak işaret edilen Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devletinin sosyo- ekonomik açıdan çehresi büyük ölçüde değişmiştir. Yaşanan yenilgiler neticesinde ülkede baş gösteren ekonomik ve sosyal sıkıntılar ise devletin kendi elindeki imkânları olabildiğince üst seviyede kullanarak bir çıkış yolu aramasıyla neticelenmiştir. Bunu yaparken de ordunun ihtiyacı olan yiyecek, giyecek ve hayvan teminini Anadolu'da belirlediği bir takım stratejik bölgelerdeki şehirlerden sağlamıştır. Ordunun ihtiyaçlarını temin ettiği şehirlerden birisi olan Maraş Birinci Dünya Savaşı süresince iş gücü ve gıda anlamında isteğe cevap vermiş ancak savaşın getirdiği ekonomik ve sosyal sıkıntılarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Yine savaşın sosyo- ekonomik sonuçları arasında sayabileceğimiz yoksulluk, kıtlık, açlık ve temizliğin yetersiz oluşu ile ilgili baş gösteren bulaşıcı ve

salgın hastalıklar belki bir savaşta kaybedilen asker sayısından çok daha fazla insan kaybına yol açmıştır. Özellikle 1916 yılında Anadolu'da baş gösteren bulaşıcı hastalıklar bu bölgeye yönelik göçlerin başlamasıyla daha da artmıştır. Birinci Dünya Savaşı süresince gerek Anadolu'da gerekse çevre coğrafyada veba, tifüs, verem, kolera, humma-i racia, dizanteri gibi hastalıklar yaygın olarak görülmüştür.(Çalık-Tepekaya, 2006:206,218) Bir Anadolu şehri olan Maraş da gerek sürgünlerin gerekse göçlerin getirdiği bulaşıcı hastalıklardan etkilenmiş ve nüfus kaybına uğramıştır.

Birinci Dünya Savaşı boyunca ülke içerisinde sıkıntı yaratan bir başka konu ise "muhasım devlet tebaası" yani düşman devlet tebaası olarak nitelendirilen kişiler olmuştur. Osmanlı Devleti uluslar arası hukuk çerçevesinde bu kişilere ilişkin sürgün uygulamalarına gitmiştir. Silahlı çatışma hukukunun önemli bir kısmını oluşturan Lahey Sözleşmesi'ne göre savunmasız limanları, şehirleri, köyleri veya meskenleri bombalamak yasaktır. Bu hususa ek olarak sağlıklı ilgili binalara, ibadethanelere ve tarihi eserlere saldırmak da yasaktır. Bu yasaklar ihlal edilirse, yasağı ihlal eden devlete karşı zarara uğrayan devlet zararını tazmin etme adına uluslararası hukuktan kaynaklanan kazanımlarını yürürlüğe koyabilir. Bu noktada eğer bir devlet savaş halinde bulunduğu devlete yönelik bu hukuksuz fiilleri işlerse karşı taraf misilleme yoluyla bu duruma aynı ölçüde karşılık verebilir.(Sonat,2014:9) Osmanlı Devleti bu sözleşmeye bağlı kalarak ülke içerisinde çeşitli sebeplerle özellikle düşman tebaası vatandaşlarına sürgün cezası vermiştir. Maraş şehrine yapılan sürgünlerde öne çıkan diğer sebepler arasında şüphe ve casusluk zannıyla yapılmış olan sürgünler, askeri amaçlı olan sürgünler, devlet aleyhinde propaganda yapanların sürgünleri yer almıştır.

Maraş Bölgesinin 2. Ordunun Gıda, İş Gücü ve Hayvan Temin Edeceği Yerler Arasında Seçilmesi

10/13 Haziran 1917 tarihleri arasında Maraş'a gelen telgraflardan anlaşılan I. Dünya Savaşı'nın etkilerinin tüm ülke genelinde yoğun olarak hissedilmekte olduğudur. Artık savaşın sonlarına yaklaşılmaktadır ve Devlet elindeki imkânları sonuna kadar kullanmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede de Maraş dâhil olmak üzere Anadolu'da görev yapan tüm idarecilerin bundan sonraki en önemli işlerinin ordunun iâşesini temin etmek olduğu bildirilmektedir. İşi şansa bırakmak istemeyen idareciler, işin takibatını da üstlenerek orduya verilecek olan iâşe ve kılık kıyafet anlamındaki tüm ihtiyaçların kontrolünü sağlamak için her hafta ne kadar etlik hayvan, ne kadar taze yağ ve benzeri erzak satın alınarak sevk ve teslim edilmiş ise bilgi verilmesini istemiştir. Bu önemli işin yerine getirilmesi için çok çalışılıp fedakârlık yapılması gerektiği, asla erteleme yapılamayacağı, ordunun iâşesinin ön hazırlığının yapılması ve sevki konusunda ağır davrananların, ordunun iâşesine el koymaktan dolayı cezalandırılacağı bildirilmiştir. Ordunun almış olduğu bu ciddi tedbirler içerisinde hayvan alımı da yer almaktadır. Normal şartlarda ihtiyacı tam olarak karşılamasa da devletçe belli edilen süre zarfında her köyden ikişer hayvan alınması planlanmıştır. Ancak verilen sürenin dolmasına rağmen bu kadarının bile temin

edilemediği anlaşılmıştır. Alımların yapılamaması durumunda ađnamın² %20 hesabıyla alınacağının duyurulması dahi bir sonuç getirmemiştir. (BOA, DH. İUM, E-37 / 8) Kuşkusuz iaşe ve hayvan temini konusunda 2.Ordunun zorlanmasındaki sebeplerin temelinde halkın içerisinde bulunduğu yoksulluk ve şartların ağır oluşuyla birlikte çoğu zaman kendilerine yetecek kadar gıda ve hayvanlarının olmayışı gelmektedir.

15 Temmuz 1917 tarihine gelindiğinde Dâhiliye Nezaretinden Maraş Mutasarrıflığına gönderilen bir şifreyle Fırat bölgesinde bulunan 2. Ordunun gıda ihtiyaının karşılanmasında Maraş ve çevresinden önemli ölçüde istifade edileceği ve bölgede üretilen zahirenin bizzat ordu tarafından alınacağı bildirilmiştir.(BOA, DH. şFR, 78 / 130) Böylece şehir 2.Ordunun iaşe merkezlerinden biri haline getirilmiştir. Bu yıllarda Maraş ve civarından ordunun satın aldığı ürünler arasında çoğunluğu üzüm, incir, pekmez ve pirinç oluşturmuştur.(BOA, DH. İUM, E-39 /66) Ancak bu alımlar sırasında ekonomik sıkıntılar ve bir takım haksız uygulamalar neticesinde Maraş halkı ile ordu arasında birtakım problemler yaşanmıştır. Özellikle pirinç alımı konusunda Maraş ahalisinden bazı kişilerin pirincini orduya vermek istememesi ve bu yüzden de birtakım hilelere başvurarak, pirincini olduğundan daha pahalya satmaya çalışması anlaşmazlıklara yol açmıştır.(BOA, DH. şFR, 82 / 91) Aslında pirinç fiyatları konusunda 14 Ocak 1917 tarihinde Meclis İdaresinin Liva Heyeti, belediye ve ziraat memurunun da bulunduğu bir toplantıda, rayiç bedele göre 2.5 kiloyu aşan her bir batman³ için 27.5 kuruş fiyat tespit edilmiş ve komisyon

² *Ağnam*. Arapça koyun anlamına gelen ‘‘đanem’’ kelimesinin çoğuludur. Osmanlı Maliyesinde koyun ve keçilerden alınan şer’i nitelikli bir vergidir. Her koyun ve keçiden en st seviye olarak beşer kuruş resim ve yirmişer para mbaşiriye konulmuş, muhasılların nezareti altında mübaşir denilen memurlar vasıtasıyla sayılıp tahsil edilip hazineye gönderilmiştir. Bu usul çok bir değişikliğe uğramadan Kırım savaşına dek devam ettirilmiştir. Ağnam resmi en önemli değişime 1858-1859 mali yılında uğrayarak, hayvan varlığı (servet) zerinden değil, gelir üzerinden alınan bir vergiye dönüştürülmeye çalışılmıştır. nce Rumeli’deki sancaklarda bir koyun ve keçinin bir yılda yavrusu, sütü ve yönü itibariyle ne kadar hâsılat getireceği tespit edilmiş, sonra eyalet ve sancak olarak tespit edilen hâsılatın %10’u ağnam resmi olarak kabul edilmiştir. Sonraki yıl aynı usul Anadolu ve Arabistan eyalet ve sancaklarında da yürürlüğe konularak, belirlenen oranda ağnam resminden başka yalnızca yaylak, otlak ve kişlak resimlerinin alınacağı bunların dışındaki tüm resimlerin kaldırıldığı ifade edilmiştir. En önemli değişimi 1858-1859 mali yılında geçiren ağnam vergisi ufak tefek uygulamadaki değişikliklerle Cumhuriyet döneminde de 1962 yılının başlarına kadar varlığını sürdürmüştür (Abdurrahman Vefik, 1328 (1912-1913) s. 211-212);(Abdullatif şener, 1990, s.140-144.).

³ *Batman*. Miktarı yer yer 2,5 kg. ile 10 kg. arasında değişen eski bir ağırlık ls birimidir. (Y. ağbayır, s.506)

tarafındanda onaylanmıştır. Ama özellikle hükümete muhalif olan Şükrü Bey⁴ ve himayesindekiler orduya pirinç vermemek için her türlü yolu denemişler ve pirincin fiyatını arttırmak zorluk çıkarmışlardır.(BOA, DH. İUM, E-33 / 31, lef. 15) 2. Ordu komutanlığı gıda ihtiyacı teminindeki bu problemleri aşmak için 14 Şubat 1917 tarihinde, 2. Ordunun askeri ihtiyaçlarını karşıladığı Maraş livasından her türlü gıda ve kıyafetin ordu harici şehir dışına satışını yasaklayan bir karar almıştır.(BOA, MV, 206 / 9) Bu kararın halkın şikâyetlerine yol açması üzerine Nazır Talat Paşa, 2. Ordu Kumandanlığına bir telgraf göndererek; Maraş'ta 2. Ordunun ihtiyacı olan pirinçten çok daha fazlasının bulunduğunu, bu yüzden de halkın mağduriyetini önlemek için ordunun ihtiyacı olan pirincin miktarını önceden tespit edip bildirmesini, geri kalanının da satışına izin vermesini istemiştir. Maraş Mutasarrıfı Ata, bölgedeki pirinç üretimi ve satışı hakkında bilgi verirken, şehirde tahminen 300.000 kilo pirinç üretildiğini ve bu üretimden adı geçen yıllarda 2. Orduya 165.786 kilo pirinç verildiğini bildirmektedir. Pirincin satışından elde edilen bedelin bir kısmının peşin alındığını, geri kalanının ise daha sonra ödeneceği kaydıyla ileriki tarihlere bırakıldığını ifade etmektedir.(BOA, DH. İUM, E-33 / 31, lef. 2)

2.Ordu Maraş bölgesinden Birinci Dünya Savaşı süresince sadece erzak ve hayvan temin etmemiştir. Amele ve teknik elemana da ihtiyacı olmuştur. Bu vesileyle yaptıkları işler sebebiyle isimleri öne çıkan bir takım gruplar da olmuştur. Örneğin Osmanlı toplumu içerisinde ticaret, zanaat ve sağlık gibi hizmet sektörlerinde önde gördüğümüz Ermeniler bu süreçte de aranan gruplar arasında yer almışlardır. Özellikle Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin, Birinci Dünya Savaşı sürecinde Maraş mutasarrıflığına gönderdiği çeşitli telgraflarda dikkat çeken husus, Ermenilerin ismi verilerek yapılan isteklerdir. Bu isteklerden birisi, Fırat hattı boyundaki yollarda ve şahtur⁵ inşaatında çalışacak pek çok amele ve zanaatkâra ihtiyaç bulunduğu, ancak liva ve vilayet dâhilinde bu şartlara uyan, özellikle Ermeni muhacirlerden, yapılacak seçimle yol inşasını ve marangozluğu bilenlerin Fırat Menzil Müfettişliğine gönderilmesi olmuştur. (BOA, DH. ŞFR, 78 / 4) Fırat bölgesinin stratejik anlamda önemli olması sebebiyle bölgenin imarı konusunda titiz davranılmıştır.

6 Ekim 1918 tarihine gelindiğinde ise iâşe bölgelerinde birtakım değişiklikler yapılmış Halep, Beyrut, Suriye Vilayetleri ile Zor, Urfa, Maraş ve Cebel-i Lübnan Livaları, Yıldırım Orduları grubunun iâşe temin ettiği bölgeler haline getirilmiştir.(BOA, MV, 212 / 211) İlerleyen yıllarda Milli Mücadele süreci başladığında devlet yine bir ayırım gözetmeksizin kendi vatandaşları içerisinde işini iyi yapan Maraş'taki Ermeni zanaatkâr ve sanatkârları askeri amaçlarla çalıştırılmak üzere kayıt altına almıştır.(Günay,2009:248)

⁴ *Şükrü Bey*, Meclis-i Mebusan Birinci Dönem Maraş Milletvekilidir.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01c01c001/mmbd01c01c001fih.pdf>, 2.4.2015.

⁵ *Şahtur*. Bir tür ince donanma gemisi. İrmaklarda taşımacılıkta kullanılan, ince tahtadan yapılmış, üzeri ziftle örtülü sivri bir kayık. (Y. Çağbayır, s. 4417).

I. Dünya Savaşı Süresince Maraş'ta Yaşanan Salgın Hastalıklar

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında özellikle savaşlar sebebiyle ülke genelinde yoksulluk ve sağlıksız bir ortam söz konusuydu. Bu husus üzerine ölkemizde çalışma yapan kimi yabancılar açlık ve sefaletten bahsederek bütün Asya Türkiye'sini saran salgın hastalıkların olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bu yıllarda özellikle Anadolu'da Tifüs, Dizanteri, Siyah çiçek hastalığı ve frengi hastalığı ile mücadele edilmiştir.(Çalık-Tepekaya, 2006:206) Salgın hastalıklar savaş esirleri, firariler ve mülteciler sayesinde kolayca yayılmıştır. Devlet, savaşların yanı sıra pek çok bölgede yaşanan ve özellikle kolera, tifüs ve tifo olarak kendini gösteren salgın hastalıklarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Salgın hastalıkların yayılmasını engellemek adına alınan tedbirler arasında önceliği, halkın bilinçlendirilmesi anlamına da gelen koruyucu hekimlik ve karantina uygulamaları almıştır.(Yıldırım,1985:1320; Özdemir,2010:344,311)

Maraş şehri, adı geöen tarihlerde ölkenin dört bir tarafında yaşanan sağlık problemlerinin benzerlerini merkez ve ilçelerinde yaşamıştır. Gerek savaşların getirdiği yoksulluk ve bakımsızlık, gerekse salgın hastalıklar ve bu hastalıkların önlenemeyişi, pek çok kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. 1915-1916 yıllarında Maraş şehrinde sıkıntı yaratan ve genellikle ölümlle sonlanan iki salgın hastalıktan bahsedilmektedir. Bunlardan ilki, halk arasında lekeli humma olarak bilinen tifüs, diğer de koleradır. Tifüs, özellikle Halep, Malatya ve Antep yolu üzerinden gelen askeri birlikler ve muhacirler sayesinde bulaşmıştır. Bu yabancıların köyden köye geömeleri hastalığın daha da yayılmasına neden olmuştur. Kolera hastalığı, 29 Mayıs 1916 tarihinde, Gülek boğazı yoluyla Kafkas bölgesine nakledilen askeri birlikler aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Bu hastalıklardan verilen kayıplara bakılacak olursa, ilk üç aylık süre zarfında tifüsten 20 kişi, koleradan da 7 kişi hayatını kaybetmiştir. 20 kişinin de hastalığa yakalanmış olduğu anlaşılmaktadır. İkinci üç aylık raporda ise tifüsten 7 kişinin, koleradan da 75 kişinin hayatını kaybetmiş olduğu, 164 kişinin de halen hastalıkla mücadele ettiği bildirilmektedir. Bu hastalıkları engellemek ve ortadan kaldırmak için alınan tedbirler tahsisat yetersizliği yüzünden oldukça sınırlı kalmıştır. Öncelikle tecrithaneler oluşturulmuş ve kişilerin daha çok evlerinde tedavi edilmeleri yolunda gayret gösterilmiştir.(BOA, DH. UMVM, 144 / 57) Her ne kadar bu tarihlerde köylerde küçük sıhhiye memurları gezdirilmekte ise de sayıları oldukça yetersiz kalmıştır. Zaten sıhhiye memurlarının bir köye uğraması o günkü koşullarda ancak iki üç ayda bir sefer olabilmıştır.

Halkın bulaşıcı hastalıklar ve salgın hastalıklardan korunma anlamında cahil olması, yine koruyucu hekimlik adına kendilerine söylenen hastalıklardan korunma yöntemlerine uyum göstermemeleri, salgınların daha çabuk ortaya çıkmasına ve yayılmasına neden olmuştur. Özellikle "Kızamık" hastalığı muhacirler vasıtasıyla şehre gelmiş ve çocuklara bulaşmıştır. Halkın korunmaktan yoksun oluşu ise hastalığın yayılmasını hızlandırmıştır. 1917 yılında merkez livada 9 kişi tifüse yakalanmış, 4 kişi bu hastalıktan hayatını kaybetmiştir. Pazarcık Kazası'nda ise 10 kişi hastalığa yakalanmış, 1 kişi hayatını kaybetmiştir. Süleymanlı Kazası'nda hastalığa yakalanan 3 kişi kaybedilmiş, 15 kişinin de hastalıkla mücadele ettiği bildirilmiştir. Elbistan Kazası'nda ise 9 hasta ve 1 kaybın olduğu kayıtlarda yer almaktadır.(BOA, DH. UMVM, 151 / 3)

1917 senesi sonlarına doğru kısmen de olsa alınan tedbirler neticesinde tifüs hastalığında bir gerileme olduğu anlaşılmaktadır. Bu yıl itibariyle tutulan kayıtlarda, Merkez kazada 10 hasta, 5 ölüm, askeriyeden 19 hasta, 4 ölüm, Elbistan Kazası'nda 14 hasta, 4 ölüm, Göksun Kazası'nda 4 hasta, 4 ölüm, Pazarcık Kazası'nda 10 hasta, Süleymanlı Kazası'nda 14 hasta, 4 ölüm ile hastalığın sınırlı kaldığı bildirilmiştir. Tifüsten başka merkez ve bağlı kazalarında kızamık görülüyor ise de alınan tedbirler neticesinde her iki hastalıktan da son beş aydan beri hayatını kaybedenlerin olmaması başarı olarak kaydedilmiştir. (BOA, DH. UMVM, 151 / 55)

15 Kasım 1917 tarihli Maraş Meclis-i Umumisi'nin açılışı ile ilgili okunan bilgilendirme raporunda, Maraş'ın önemli bir liva olduğu vurgulanarak bu önemine rağmen şimdiye kadar sıhhiye bütçesiyle ilgili herhangi bir tahsisatın ayrılmadığı dolayısıyla da şehrin sağlık problemleriyle ilgili olarak yeterli tedbirleri alamadığından sıkıntılarının devam ettiği bildirilmektedir. Mevcut olan bu sıkıntıları eldeki imkânlar doğrultusunda aşmak için şehre gelen muhacir ve mültecilerin genel sağlık durumlarının iyi olmaması dolayısıyla kısmen muhacir tahsisatından, kısmen de belediyenin gelirlerinden verilmek üzere kadın ve erkeklere hizmet veren 40 yataklı bir hastanenin kurulduğu ve bu dönemde hastalara hizmet ettiği anlaşılmaktadır.

XX. Yüzyılın başlarında Maraş merkez ve ilçelerinde yaşanan bu hastalık ve sıkıntılara rağmen yerli ahalinin tedavi olabileceği yeterli sayıda hastanenin olmadığı da aşıkardır. Şehirde, savaşıardan ötürü oluşturulmuş olan bir askeri hastane, Alman misyonerlere ait bir Alman hastanesi ve üç de eczanenin varlığından söz edilmektedir.(Öztürk,2006:791) Oysaki Alman misyonerler Maraş merkezde kendi ahalisine hizmet vermek üzere bir Alman hastanesi kurma çalışmalarını 1899 yılında Maraş Mutasarrıflığına yaptıkları başvuru ile başlatmışlardır. Almanlar'ın 40 yataklı bir hastane yapmak için Maraş Mutasarrıflığına yapmış oldukları bu başvuru o yıllarda misyoner faaliyetlerinden duyulan rahatsızlıktan ötürü değerlendirilmeye alınmamıştır. Ancak Almanlar, hastane açma konusunda kararlı olduklarını, Zonbatanlı mahallesinde bulunan iki katlı bir binada ruhsatsız olarak faaliyet göstererek ispat etmişlerdir.(Günay,2007:189,190) Bu sağlık kurumu tıbbî misyonu gereğince Müslüman hastalara sadece % 5 nispetinde bakım hakkı tanımıştır. Müslümanlara az bir pay ayrılmasına rağmen hiç bilinmeyen hastabakıcılık ve ebelik kurumlarının oluşturulması bu tarihler için önemli bir gelişme olarak kaydedilmektedir.(BOA, Şura-yı Devlet, Halep 3 /20; Günay, 2007:191) Şehrin belirtilen tarihler itibariyle gerek sağlık kurumları gerekse hastalıklardan korunma konusunda yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, devletin pek çok alanda olduğu gibi bu tarihlerde, sağlık konusunda da imkânlarının sınırlı oluşu ve halkın koruyucu hekimlik konusunda eğitimsiz olmasıyla açıklanabilir.

I.Dünya Savaşı Süresince Maraş'a Yapılan Sürgünler

Osmanlı Devleti, uzun yıllar kendi bünyesi içerisinde pek çok farklı milleti barındıran çok uluslu bir devlet olmuştur. Ülkede yaşayan milletlerin bir kısmı kendi tebaası, bir kısmı ise çeşitli sebeplerle ülkemize gelmiş olan yabancı devletlerin vatandaşları olmuştur. İlk zamanlar sorun teşkil etmeyen bu durum I.

Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte farklı bir boyuta taşınmış ve bir anda "muhasım devlet tebaası" dediğimiz düşman devlet tebaası sorunuyla karşı karşıya kalınmıştır. Ülkemize çeşitli sebeplerle gelmiş olan ve ecnebi diye nitelendirilen bu yabancı devlet vatandaşları, savaşın başlamasıyla birlikte düşman devlet vatandaşı olarak değerlendirilmiş ve buna göre istihdam edilmişlerdir. (Ata, 2007:149-152)

Savaş süresince Osmanlı Devleti, çoğunlukla sürgün konusunda misilleme politikasını takip etmiştir. Misilleme politikasının temelini ise İtilaf Devletlerinin savunmasız Osmanlı sahil ve limanlarını bombalaması sonucu oluşan can ve mal kaybına karşılık olarak gerçekleştirilen sürgünler oluşturmuştur. Bu anlamda Osmanlı Devleti, sürgünle ilgili politikasını uygularken uluslararası hukuk kurallarının kendisine sağladığı hak ve hukuk çerçevesinde hareket etmeyi uygun görmüştür. Bu anlamda ilk olarak saldırılar sonrasında zarara uğrayan Osmanlı tebaasının zararının İtilaf Devletlerinin emval ve emlakından (mal-mülk) tazmin edileceğini bildirmiştir. İkinci olarak İtilaf Devletlerine bir takım diplomatik notalar verilmiştir. Bu notalarda İtilaf Devletlerinin yapmış olduğu haksız saldırılar ve bu saldırılar sonrasında harp esiri sıfatıyla Osmanlı ve müttefik devletlerin tebaasının tutuklanmasına karşılık olarak Osmanlı sınırları içerisinde bulunan ve askerliğe uygun görülen düşman devletlerin tebaasının savaş esiri olarak tutuklanacağı İtilaf Devletlerine beyan edilmiştir. Osmanlı Devleti, İtilaf Devletlerine verdiği diplomatik notalarla bu hukuksuz eylemleri sonlandırmaya çalıştıysa da başarılı olamamıştır. Bunun üzerine daha sert tedbirler uygulamaya konulmuş ve sürgünler başlamıştır. Bu amaçla Osmanlı sınırları içerisinde bulunan sivil düşman devlet tebaası harp esiri olarak tutuklanıp misilleme politikası uyarınca sürgün edilmeye başlanmıştır.(Sonat, 2014:8-12) Sürgünler esnasında bir takım farklı gerekçeler de gösterilmiştir. Örneğin; şüphe ve casusluk zannıyla yapılan sürgünler, düşman devlet tebaası olması sebebiyle yapılan sürgünler, Osmanlı Devleti ve Müttefik Devletler aleyhinde propaganda yaptığı zannıyla yapılan sürgünler, askeri sebeplere binaen yapılan sürgünler, suçlu veya suçlu olma potansiyeli bulunan kişilere yönelik sürgünler gibi.(Sonat, 2014:13,14,17,18,19,21)

Osmanlı Devleti sadece yabancıları değil, savaş ile birlikte kendi tebaasından olup askeri ve sivil düzeni bozabilecek olanları da sürgün etmekten kaçınmamıştır. Sürgün yeri olarak genelde düşmanla irtibat kuramayacakları, askeri ve stratejik yönden değeri olmayan yerler tespit edilmiştir. (Ata, 2007:149-152) Bu yerler içerisinde Maraş Sancağı da yer almıştır. Genellikle Maraş'a sürgün edilen kişilerin düşman devlet tebaası olması öne çıkan unsur olmuş ayrıca şüphe ve casusluk zannıyla yapılmış olan sürgünler, askeri amaçlı olan sürgünler, devlet aleyhinde propaganda yapanların sürgünlerine de rastlamak mümkündür. Aşağıda, yukarıda belirtmiş olduğumuz sebeplerle itham edilip Maraş'a sürgüne gönderilen şahıslar hakkında örnekler yer verilmiştir:

İlk olarak 27 Mayıs 1917'de İngiliz ve Fransız tebaasından olup Antep'te Amerikan kuvvetlerinde muallimlik yapan iki kişinin, işlerinden çıkarılarak Maraş'a nakil edilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Muhasım Devlet Tebaası yani düşman devlet tebaası olarak görülen bu kişilerin şimdiye kadar sınırlarımız içerisinde muallim olarak istihdam edildiklerini ancak bu istihdamın aslında uygun olmadığı

Osmanlı Ordusu Hümeyun Başkomutanlığından Dâhiliye Nezaretine bildirilmiş ve bu kişilerin işten çıkartılarak Maraş'a nakil edilmeleri ve polis nezaretinde tutulmaları bildirilmiştir.(BOA, DH. EUM. 5.Şube, 37 / 40, lef. 2)

Yine şüpheli görülen Rumlardan Şahal oğlu Valestos, Tarsus'tan Maraş'a gönderilmiştir. Valestos, sekiz yıl Tarsus'ta ticaret odasında görev yapmıştır. Ancak savaş sebebiyle şüpheli görülerek Maraş'a sürgün edilmiştir. Sürgün esnasında yaşadığı fakirlik ve sefaletten ötürü Dâhiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta; "*Teba-i Osmaniyenin sadık bendesiyim*" diyen Valestos, dört aydan beri Maraş'ta kaldığını, ailesinin perişan olduğunu, kendisinin de yaşının 60'a geldiğini, dolayısıyla bu mağduriyetinin giderilmesi için yardım edilmesini talep etmektedir.(BOA, DH. EUM. 3. Şube, 27 / 25, lef. 1/1, 2, 3) Devlet kimi zaman bu kişilerin buldukları stratejik konumlarına göre taleplere olumlu cevap vermiş kimi zaman ise değerlendirmeye almamıştır. Bu duruma uygun bir başka sürgün hikâyesinde ise Antep'in Rumkale (Halfeti) ahalisinden olan Hacı İbrahim ve Reşit Efendilerle eşlerinin Maraş'ta zorunlu ikamet ettirilmeleri hususundadır. Bu iki aile Antep Mutasarrıfının isteği ile Çankırı ve Yozgat sancaklarına gönderilmişlerdir. Yapılan şikâyetler üzerine adı geçen kişilerin, aslında 65 yaşını geçmiş, Türk ailelerine mensup sadık insanlar olduğu ve hükümet ile şu ana kadar bir problem yaşamadıkları dile getirilmiştir. Hacı İbrahim ve Reşit Efendilerin, mevcut durumunu çekemeyen kötü niyetli insanlarca şikâyet edilip şu zamana kadar mağdur edildikleri bildirilmiştir. Bunun üzerine Halep Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine yazılan yazıda kişilerin artık memleketlerine iadelerinde bir mahzur kalmadığına karar verilmiş böylece ailelerin mağduriyeti giderilmiştir.(BOA, DH. EUM. 4. Şube, 17 / 17, lef. 1, 4)

25 Mayıs 1918 tarihli başka bir belgede ise Arap Marunî Milletinden olan Şaron'un bir gece yarısı Tarsus Kaymakamlığı Komiserliği tarafından aniden tutuklanarak Maraş'a sevk edildiğinden bahsedilmektedir. Şaron, askeri fabrikasının dikişhanesinde müstahdem olarak çalışan, duyma özürlü bir vatandaştır. Aynı zamanda on nüfusa bakan bir aile reisidir. Kendisi bu mağduriyetini bildirerek affedilmesi hususunda istekte bulunmaktadır. (BOA, DH. EUM. 4. Şube, 19 / 70) Yine 18 Haziran 1918'de Harbiye Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine yazılan bir başka sürgün yazısında Maraş'ta bulunan Nadir ve eşinin perişan bir halde oldukları ve aflarını talep ettikleri anlaşılmaktadır.(BOA, DH. EUM. 4. Şube, 23 / 98) Bu iki sürgünün de misilleme politikası gereği yapılmış olduğu izlenimi edinilmiştir.

19 Haziran 1918 tarihinde Tarsus'ta ikamet eden Suriye ve Lübnan ahalisinden Selim, Yakup Sabuncu, Corci Façıcı ve altı nefer arkadaşları şüpheli görüldüklerinden dolayı Başkumandanlık Vekâletinin 4. Ordu Kumandanlığı'nca Maraş'a sürgün edilmişlerdir. Bu durumun kendilerini perişan ettiği, bir kısmının ise hasta olduğu bildirilerek, devlet ve milletin sadık kulları olduklarını, bu sürgünün makul bir sebebi ve meşruiyetinin olmadığını bildirerek aflarını talep etmişlerdir.(BOA, DH. EUM. 4. Şube, 23 / 98) Yine aynı yıl Mersin ahalisinden olup Maraş'a sevk edilen Elyas Lekaş ve arkadaşlarının şüpheli görülmesinden dolayı Maraş'a sevk edildikleri Adana Vilayeti'nden bildirilmiştir. Ancak onlar da diğerleri gibi masum olduklarını bildirerek memleketlerine iadelerini talep etmişlerdir. (BOA, DH. EUM. 3. Şube, 26 / 46, lef. 1/2, 4) 14 Eylül 1918 tarihli bir

diğer belgede ise Mersin ahalisinden olan Kasti Kutlaki, Efrem Çorbacıoğlu ve üç arkadaşının şüpheli görüldüklerinden dolayı Adana'dan Maraş'a sevk edildikleri anlaşılmaktadır. Ancak diğer tüm sürgün olaylarında olduğu gibi kişilerin kendilerini savunmak için yapmış oldukları açıklamalar, kesinlikle suçsuz olup "*teba-i sadıkane-i Osmaniyederi*" oldukları, hiçbir gün suç ve kabahat işlemedikleri şeklinde olmuştur. (BOA, DH. EUM. 3. Şube, 26 / 48, lef. 1/1, 2/1)

Şüpheli görüldükleri için Maraş'a sevk edilen Cebel-i Lübnanlı Koçi Şodyak ile Havakisoğlu, Lübnan'daki ihtiyaca binaen taşradan erzak, iplik vesair satın almak için seyahat eden iki arkadaştır. Tarsus'a geldiklerinde sorgu sual edilmeden tevkif edilmişlerdir. Yapılan uygulamadan mağdur olduklarını bildiren iki arkadaş sefalet ve ihtiyaç içinde olan aileleri ile birlikte yardım görmedikleri takdirde mahvolacaklarını bildirmektedirler. (BOA, DH. EUM. 4. Şube, 21 / 20, lef. 1,3)

Birinci Dünya Savaşı esnasında ülke içerisindeki sürgünlerle alakalı haksız mağduriyetleri gidermek isteyen devlet zaman zaman bir takım kararlar alarak bu durumu düzeltmeye çalışmıştır. İşte bu kararlardan birisi 12. Kolordu Kumandanlığından 15 Şubat 1918 'de yayınlanmıştır. Kararda, yaşları 60'ı aşan veya 15'in altında olan kişilerin sürgün uygulamalarının dışında olacağı ve eğer sürgün edildiyse bile, memleketlerine dönmelerine izin verileceği bildirilmiştir. Bu karara binaen İskenderun ahalisinden olan Osmaniyeli İsa Corci Kuzo ile Dimitri Konofi isimli şahışlar Maraş'a sevk edilmeleri ile ilgili olarak Dâhiliye Nezaretine şikâyetinde bulunmuşlardır. Özellikle daha önce Adana'ya gönderilmiş olan Yunanlılar ile şehirli Rumların Maraş'a sevkleri konusunda bir takım kararların çıkarıldığından söz ederek, adı geçen şahışların yaşlarının 64'ü geçmiş olmaları yüzünden, bu uygulamadan muaf olmaları icap ettiğini ve haksızlığa uğradıklarını bildirmektedirler. (BOA, DH. EUM. 3. Şube, 26 / 26, lef. 1, 2, 3)

Bir diğer sürgün belgesinde ise; Beyrut ahalisinden olan ve bir yıl önce Maraş'a sevk edilen Mişel, Corc ve Konstantin isimli kardeşlerin, anneleri Edma Diyamendi'nin evlatlarının tekrar Beyrut'a iadesi konusunda Dâhiliye Nezaretine istekte bulunduğu anlaşılmaktadır.(BOA, DH. EUM. 3. Şube, 26 / 42)

Yapılan bu sürgünlerde mağdur olan kimi şahışlar için devlet zaman zaman genel af da çıkarmıştır. Örneğin: Adana'dan Maraş'a sürgün edilen ve on aydan beri Maraş'ta bulunan Ceyb Naim, İpru, Dimitri Kocofi vesaire imzaları ile çekilen telgraflarda, sürgün sebebiyle ailelerinin perişan olduğunu bildiren bu kişiler, yakın dönemde yapılacak olan umumi aftan istifade etmek istediklerini bildirmektedirler.(BOA, DH. EUM. 5. Şube, 67 / 11, lef. 1)

Kuşkusuz ki savaşlar yerli ahaliyi maddi ve manevi sıkıntıya soktuğu gibi topraklarımızda çeşitli sebeplerle bulunan ecnebi diye nitelendirdiğimiz yabancı uyrukluları da etkilemiştir. Kimisi casuslukla suçlandığı için kimisi de sadece yabancı uyruklu olduğu için gözetim altına alınmış ya da devletin seçmiş olduğu belli bölgelerde ikamete zorlanmıştır. Belgelerden de anlaşılacağı gibi ilerleyen tarihlerde yapılan birtakım başvurulara göre bu kişiler arasından suçsuz görülen bazıları hakkındaki hükümler olumlu yönde değiştirilmiş ama bazıları hakkındaki hükümler savaş sonuna kadar devam ettirilmiştir.

Sonuç

Maraş, tarihte Geç Hitit devletine başkentlik yapması ve önemli kervan yollarının üzerinde bulunmasıyla adını duyurmuş, ancak ilerleyen yıllarda değişen ticaret yolları sayesinde içerlek kalmış ve uzun yıllar boyunca bu şansı bir daha yakalayamamıştır. Kendi içerisinde hatırı sayılır bir üretim potansiyeline sahip olan şehir zaman içerisinde ürünlerini kimi zaman orduya iase olarak vermiş, kimi zaman ise ulaşım sıkıntısı yüzünden gerektiği gibi değerlendirememiştir.

XX. yüzyıl başları itibariyle ülkemizde başlayan, milletimizi ve devletimizi kaçınılmaz bir sona yaklaştıran savaşlar devletin halktan aldığı vergi ve yardımları da arttırmıştır. Özellikle Maraş Bölgesi gibi ordunun iase temini için belirlediği bölgeler kimi zaman bir kat daha bu ağırlığı hissetmişlerdir. 2. Ordunun bu yıllarda Maraş ve civarından satın aldığı ürünler arasında çoğunluğu üzüm, incir, pekmez ve pirinç oluşturmuştur. Bu ürünlerin yanı sıra Maraş Bölgesinden hayvan da temin etmek isteyen 2. Ordu, her köyden iki hayvan istemiş ancak belli ettiği süre içerisinde bu isteğini karşılayamayınca ağnam resminin %20 hesabıyla alınacağı kozunu dahi kullanmış ama yine de bir neticeye varamamıştır. Bu durum aslında halkın ne kadar sefalet ve fakirlik içerisinde olduğunun da bir göstergesi sayılmaktadır. Tabii ki bu durumu zaman zaman kendisi için karlı hale getirmeye çalışan bir takım kötü niyetli insanlar da çıkmıştır. Ancak devlet elinden geldiğince iç huzuru temine çalışmış, bu amaçla çeşitli nizamnameler yayınlamıştır.

Savaşın getirmiş olduğu maddi sıkıntılarla gittikçe içine kapanan ve fakirleşen şehirde baş gösteren salgın hastalıklar ve kıtlık, nüfusunun kırılmasına ve çalışan iş gücünün bir kez daha kıyımına uğramasına sebep olmuştur. Ülkemize savaş esirleri, firariler ve mülteciler sayesinde kolayca gelen bulaşıcı hastalıklar ve salgınlar içerisinde en fazla Tifüs, Dizanteri, Siyah çiçek hastalığı ve frengi hastalığı ile mücadele edilmiştir. Koruyucu Hekimlik adını verdiğimiz, hastalıklardan korunma yol ve yöntemlerine yabancı olan halkımız kendisine anlatılmaya çalışılan temizlik koşullarını sağlayamadığı için hastalıklarla mücadelede zayıf kalmıştır. Devlet, sıhhiye memurlarını en ücra köylere ulaştırma konusunda çaba gösterse de gerek memurların sayılarının az oluşu gerekse o günkü ulaşım ve güvenlik problemleri dolayısıyla yetersiz kalmıştır. Maraş Bölgesi de bu anlamda salgın hastalık olarak özellikle Kızamık, Tifüs ve Lekeli Hummadan kayıplar vermiştir. Maraş merkez ve ilçelerinde olmak üzere verilen bu kayıplar neticesinde kısmen muhacir tahsisatından, kısmen de belediyenin gelirlerinden verilmek üzere kadın ve erkeklere hizmet veren 40 yataklı bir hastanenin kurulmuş olduğu ve bu dönemde hastalara hizmet ettiği anlaşılmaktadır.

I.Dünya Savaşı süresince "muhasım devlet tebaası" yani düşman devlet tebaası sorunuyla karşı karşıya kalan devlet, ülkemize çeşitli sebeplerle gelmiş olan ve ecnebi diye nitelendirilen bu yabancı devlet vatandaşlarını savaşın başlamasıyla birlikte düşman devlet vatandaşı olarak değerlendirmiş ve buna göre istihdam etmiştir. Özellikle bu anlamda ortaya çıkan sürgünlerde genellikle misilleme politikasına gidilmiş ve ülkemize karşı girişilen haksız saldırı ve uygulamalara karşılık düşman devlet tebaası vatandaşları sürgün edilmiştir. Bu sürgünler genellikle sürgün edilen kişilerin buldukları ortamlardan uzaklaştırılıp

irtibatlarının kesilmesiyle neticelenmiştir. Maraş Bölgesi bu süreçte yakın çevrede şüpheli görölen kişilerin sürgün edildiği bir yer olmuştur. Bu sürgünler kimi zaman kısa süreli kimi zaman savaşın sonuna kadar devam edecek şekilde gerçektelemiştir. Maraş Bölgesine yapılan sürgünlerde gerekçe genellikle düşman devlet vatandaşı olunması, şüphe ve casusluk zannı olması, askeri amaçlı olanlar ve devlet aleyhinde propaganda yapanların sürgün edilmesi şeklinde olmuştur. Her Őeye rağmen devlet çoğu zaman kendi topraklarında yaşayan ecnebi vatandaşlara karşı özverili davranarak haksız ve adaletsiz uygulamalardan kaçınmış eğer gözden kaçan bir haksızlık varsa bunu da telafi yoluna gitmiştir.

I. Dünya Savaşı sonrası görev ve sorumluluğu bir kat daha artan Maraş, Mondros Ateşkesinden sonra başlayan işgaller esnasında iki kez işgale uğramış, yakılmış ve yıkılmıştır. Şehrin düştüğu bu talihsiz duruma rağmen halkının göstermiş olduğu vatanperverlik sayesinde Milli Mücadelenin ilk zaferi kazanılmış ve Şehir halkı İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Tarih içerisinde bu kadar değişim ve hareketliliği bir arada yaşamış olan Maraş, Cumhuriyetin ilanından sonraki yıllarda da hak ettiği yeri bulamamış, gelişmekte öncelikli olan Şehirler içerisinde yer alamadığı için devletin imkânlarından faydalanamamış ve çevre illerin gerisinde kalmaya mahkûm olmuştur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Őifre Kalem Belgeleri
(BOA.DH.şFR)

BOA, DH. şFR, 78 / 130.

BOA, DH. şFR, 82 / 91.

BOA, DH. şFR, 78 / 4.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Emniyet-i Umumiye 3. Şube
(BOA.EUM.3.řb)

BOA, DH. EUM. 3. Şube, 27 / 25, BOA, DH. EUM. 3. Şube, 26 / 46, BOA, DH.

EUM. 3. Şube, 26 / 48, BOA, DH. EUM. 3. Şube, 26 / 26, BOA, DH. EUM. 3.

Şube, 26 / 42.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Emniyet-i Umumiye 4. Şube
(BOA. EUM.4.řb)

BOA, DH. EUM. 4. Şube, 17 / 17.

BOA, DH. EUM. 4. Şube, 19 / 70.

BOA, DH. EUM. 4. Şube, 23 / 98.

BOA, DH. EUM. 4. Şube, 20 / 44.

BOA, DH. EUM. 4. Şube, 21 / 20.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Emniyet-i Umumiye 5. Şube
(BOA. EUM.5.řb)

BOA, DH. EUM. 5.Şube, 37 / 40.

BOA, DH. EUM. 5. Şube, 73 / 51.
BOA, DH. EUM. 5. Şube, 67 / 11.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İdare-i Umumiye Belgeleri
(BOA.DH.İUM)

BOA, DH. İUM, E-39 /66.
BOA, DH. İUM, E-33 / 31.
BOA, DH. İUM, E-33 / 31.
BOA, DH. İUM, E-37 / 8.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Belgeleri
(BOA.UMVM)

BOA, DH. UMVM, 144 / 57.
BOA, DH. UMVM, 151 / 3.
BOA, DH. UMVM, 151 / 55.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meclis-i Vükela Mazbataları
(BOA.MV)

BOA, MV, 206 / 9
BOA, MV, 212 / 211.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Şura-yı Devlet
(BOA.ŞD)

BOA, Şura-yı Devlet (Halep 3/210)
BOA, Şura-yı Devlet (Halep 3 /20)

Kitap ve Makaleler

Abdullatif Ş.(1990). *Tanzimat dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*. İşaret yayınları, İstanbul .

Abdurrahman Vefik (1912-1913). *Tekâlif Kavaidi*, İstanbul.

Ata, F. (2007). I. Dünya Savaşı İçinde Bozkır'a Yapılan Sürgünler. *Bozkır'ın Dünü ve Bugünü Sempozyumu 12 Kasım 2006*, Konya.

Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, C. 1,4, İstanbul.

Çalık, Ramazan- Tepekaya, Muzaffer (2006). Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, s.205-228, Konya.

Doğan, A. (1999). *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya.

Faroqı, S. (2000). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. Çeviri: Neyyir Kalaycıoğlu, 3. Baskı, İstanbul.

Gümüşalan, N. (2014). *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş*. Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş.

Günay, N. (2007). *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytin İsyanları*. IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

_____ (2010); XIX. Yüzyıldan Günümüze Maraş'taki Ekonomik ve Sosyal Değişikliklerin Şehirdeki Bazı Geleneksel Meslekler Üzerindeki Olumsuz Etkileri. *Milli Folklor*, 22(86), 163-173.

_____ (2009). Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Maraş Yöresinde Sosyal Yapı Değişimleri ve Bu Değişimde Ermeni-Fransız rolü. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 51, 235-258.

Okuş, E. (2009). Evliya Çelebi'nin Gözü ile Maraş. *Seyahatname, Şehir Tarihi ve Coğrafya Kitaplarına göre Maraş*, Haz. Yaşar Alpaslan-Serdar Yakar, Kahramanmaraş.

Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı (1284-1326/1867-1908) (2006); Haz. Said Öztürk, Kahramanmaraş Belediyesi, C.1-2, İstanbul.

Özdemir, H. (2010). *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Sonat, R.(2014). *I.Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devletinin Muhasım Devlet Tebaası Politikası (1914-1918)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Şahin, H. (2011). Osmanlı Döneminde Maraş'ta İktisadi Faaliyetler: 19.Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başlarında. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 1057- 1076.

Yıldırım, N. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 5, İstanbul.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic01c001/mmbd01ic01c001fih.pdf>, 2.4.2015.